

მაგ; აქვს თუ არა ბ-ვის განვითარებული ესა თუ ის ცნება, რამდენად სწორად იყენებს გამოთქმებს: „გუშინ“, „ერთი თვის წინ“, „ერთი წლის წინ“ და სხვა. ასაკთან დაკავშირებულია ბ-ვისათვის და სხვადასხვა ასაკში სხვადასხვა აღნიშნული ფაქტორები მოგონებაში მომხდარ ცვლილებებს განსაზღვრავენ. ჩ-ბის ფს-გია ითვისწინებს აგრეთვე მოვლენის აღქმის საკითხსაც; ყურადღების როლს აღქმაში, აღმქმელი სუბ-ტის შინაგან მდგომარეობას, მის განწყობებს, პიროვნულ თვისებებს, პირად დაინტერესებას და სხვა.

ჩვეულება -იხ. ჩვევა.

3

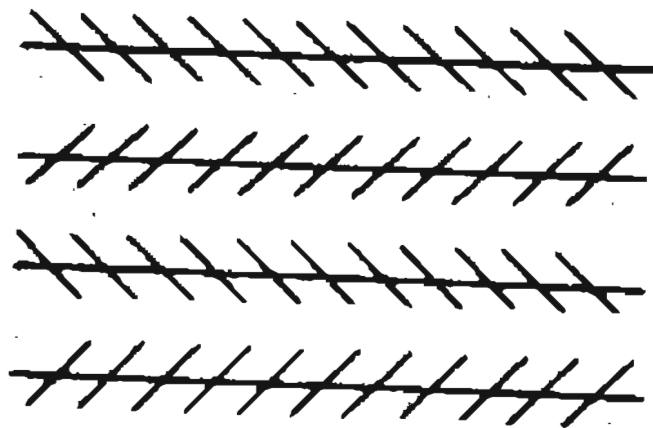
ცდისა და შეცდომის მეთოდი /ინგლ. trial and error - ცდა და შეცდომა, გერმ. Versuch und Irrtum / - ცხოველის ქცევის კვლევის ექსპერ-მეთოდი, გულისხმობს აგრეთვე ყოველი სწავლის ზოგად პრინციპსა რ-რც ცხოველის ქცევის ძირითადი პრინციპი, თავდაპირველად წამოაყენა კალა მორგანმა. რ-რც ქცევის კვლევის ექსპერიმენტული მეთოდი განვითარდა ამერიკაში. |აშშ-ის ფს-გიის ბიჰევიორისტული მიმართულების წარმომადგენელთა აზრით, იგი არის „სწავლის“ ფს-გიური კვლევის ერთადერთი ობიექტური მეთოდი. მდგომარეობს შემდეგში: მშიერ ცხოველს საჭმლის მოსაპოვებლად უქმნიან გართულებულ სიტუაციას „პრობლემურ სიტუაციას“. სანამ ცხოველი საჭმელს დაეუფლებოდეს, უნდა გაიკვლიოს გზა მხედველობის არეში მოცემულ, მაგრამ მისაწვდომად ძნელ პირობებში მოთავსებული საჭმლისაკენ. ამის შესასრულებლად მას არ გააჩნია მზამზარეული სამოქმედო აპარატი, ინსტინქტით ან წინასწარი ვარჯიშით შემუშავებული ქცევა. ამოცანას სწორედ ასეთი ქცევის შემუშავება და მისი დასწავლა შეადგენს (იხ. პრობლემური ყუთის მეთოდი, ლაბირინთის მეთოდი). ცხოველი იწყებს სვლას საჭმლისაკენ. მრავალ მცდარ მოძრაობათა შორის შემთხვევით გამოერევა ერთ-ერთი „შედევიანი“, ე. ი. მიზანშეწონილი მოძრაობა, რომლის შედეგად ცხოველი მისწვდება საჭმელს და დაეუფლება მას. ამის შემდეგ სულ უფრო ხშირად სრულდება ეს „შედევიანი“ მოქმედება და მცდარ მოძრაობათა რაოდენობა პროგრესულად კლებულობს. ბოლოს დადგება მომენტი, როდესაც ცხოველი არ იმეორებს არც ერთ მცდარ მოძრაობას და თავიდანვე, პირველივე მოძრაობით აღწევს მიზანს, - ე. ი. მან „ისწავლა“ ამოცანის სწორად გადაჭრის ხერხი. 2 - „ცდა და შეცდომა“, ბიჰევიორისტების შეხედულებით, ნათლად გვიჩვენებს თუ როგორ ხდება „სწავლა“. შედეგიანი მოძრაობა /მაგ., ყუთის კარის გაღება/ დადებით უკუშეგავლენას ახდენს იმ მოძრაობაზე, რ-მაც

ცხოველი დადებით შედეგთან მიიყვანა იგი გამოეყოფა სხვა მოძრაობებს და მიინიშნება ცხოველის მიერ მოძრაობათა შემდეგ სერიაში ეს შედეგიანი მოძრაობა უფრო ადვილად მიიღწევა და ბოლოს ფიქსირდება კიდევ /ამ მოვლენას ე. თორნდაიკმა მოქმედების „მომდევნო ეფექტის კანონი“ უწოდა/ არა შედეგიანი მოძრაობები კი სავსებით აღიკვეთება.

„ცდა და შეცდომა“, ბიპვეიორისტების შეხედულებით, არის ცხოველის ყოველი სწავლის ძირითადი პრინციპი, მას მოქმედების „მომდევნო ეფექტის კანონი“ განსაზღვრავს ამ აზრით, ცხოველის მიღწევა და სწავლა ხორციელდება არა „ჩაწვდომის“ /Einsicht/, ან გააზრების, გონებრივი აქტების შედეგად, არამედ მექანიკურად, „ცდისა და შეცდომის“ პროცესში, მიზანშეწონილი მოძრაობის დადებითი უკუზეგავლენით გამოწვეული ეფექტის შედეგად. /იხ. მომდევნო ეფექტის კანონი“, - სწავლა/.

ცდისპირი /შემოკლებით „ცა“/ - ეწოდება იმ პირს, ვისზეც ატარებენ ფს-გიურ ექსპერიმენტს.

ცელნერის ილუზია - ოპტიკურ-გეომეტრიული ილუზიის ერთ-ერთი სახე დაადგინა ტ. ცელნერმა, პარალელური ხაზები არაპარალელურად გვეჩვენება, თუ თითოეულ მათგანს პატარა პარალელური დახრილი ხაზები კვეთენ ერთმანეთის საწინააღმდეგო მიმართულებით. /იხ. ნახ. 17/.

ნახ. № 17

ცენზურა /ლათ. censura - მკაცრი შეფასება/ - ზ. ფროიდის მიერ შემოტანილი ცნება „არაცნობიერი ფს-კურის“ თეორიაში. ცნობიერების სტრუქტურის ერთ-ერთი ინსტანცია, რ-იც აკონტროლებს და აკავებს „იგი“-ს სფეროდან მომდინარე მისწრაფებებსა და სურვილებს; ც. ცნობიერებისათვის მიუღებელ შინაარსებს არ უშვებს ცნობიერებაში, დევნის მათ გარეთ ქვეცნობიერში, არეგულირებს „მე“-სა და „არაცნობიერს“ შორის დამოკიდებულებას. ც-ის ეს მუშაობა მიმდინარეობს არაცნობიერად, მისი მოქმედების შესახებ სუბ-მა არაფერი იცის. ც-ის მოქმედება განსა-

კუთრებით ინტენსიურია და აქტიური სუბ-ტის ძილის პერიოდში, როცა ცნობიერება მოხსნილია და „სიზმრის ლატენტური შინაარსები“ ისწრაფ-ვიან შემოიჭრან სიზმრის ცნობიერებაში.

ცენტრალური ნერვული სისტემა /ც. ნ. ს./ – ნ. ს-ის უმნიშვნელოვანესი ნაწილია შედგება თავისა და ზურგის ტვინისაგან. თავის ტვინში განასხვავებენ: 1. ტვინის ღეროს, რ-იც შეიცავს მოგრძო ტვინს, გაროლის ხიდს, შუა ტვინსა და შუამდებარე ტვინს. 2. დიდი ტვინის ჰემისფეროებს /მანტიას/ და 3. ნათხემს. თავის ტვინი მოთავსებულია თავის ქალაში. ზურგის ტვინი მოთავსებულია ხერხემლის არხში, იგი მოგრძო ტვინის უშუალო გაგრძელებაა.

ც. ნ. ს-ის ევოლუციის უმნიშვნელოვანეს ეტაპს თავის ტვინის ქერქის წარმოშობა წარმოადგენს, რ-იც ყველაზე მეტად განვითარებული აქვს ადამიანს. ფილოგენეზურად ტვინის ეს ნაწილი ყველაზე გვიანი წარმოშობისაა, ამიტომ თავის ტვინის ჰემისფეროებს აგრეთვე ახალ ტვინს /neencephalon – ს/ უწოდებენ.

ც. ნ. ს. –ის ფუნქციის განვითარება ხდება იმ პრინციპით, რომ მოგვიანებით წარმოშობილ ნაწილს ექვემდებარება ტვინის უფრო ძველად ფორმირებული განყოფილება.

ც. ნ. ს-ის სფერციფიკურ და უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას რეფლექსური მოქმედება შეადგენს. ც. ნ. ს. ასრულებს და არეგულირებს ნერვული მოქმედების მრავალ სახეს. რეფლექსური მოქმედების ყველაზე მნიშვნელოვან და რთულ ფორმას უმაღლესი ნერვული მოქმედება წარმოადგენს. მას ასრულებს თავის ტვინის დიდი ჰემისფეროების ქერქი და ტვინის ქერქქვეშა წარმონაქმნები.

ც. ნ. ს-ის მოქმედება ფსიქიკის ფიზიოლოგიური საფუძველია.

ცერებროტონიკური ტემპერამენტი /ლათ. cerebrum – თავის ტვინი; და ბერძ. εἶσος – დაძაბვა/ – ე. შელდონის კლასიფიკაციით ტემპერამენტის ერთ-ერთი ტიპი /იხ. სხეულის აგებულების ტიპები/. შეესატყვისება სხეულის „ექტომორფულ აგებულებას“, ახლო დგას კრეჩმერის „შიზოთიმიკურ“ „ტემპერამენტთან“. დამახ. ადვილი აგზნებადობა, აგზნების ადვილი შეფერხება ამის შესატყვისად დამახ. მუდმივი შინაგანი დაძაბულობა, ინტროვერსია, თავისი განცდების დამალვა, სოც. გარემოსთან გაძნელებული კონტაქტი.

ციკლოთიმიკური ტემპერამენტის ტიპი /ბერძ. kiklos – წრე, thymos – გუნება, განწყობილება/ – ე. კრეჩმერის მიხედვით, ჯანმრთელი ად-ნის ხასიათისა და ემოციურ-აფექტური სფეროს /ტემპერამენტის /ერთ-ერთი ტიპის აღმნიშვნელი ცნება. კრეჩმერის კლასიფიკაციით შეესატყვისება პიკნიკური სხეულის აგებულებას /იხ. სხეულის აგებულების ტიპები/.

ც. ტ. ტ-ში ძირითადი და არსებითია ციკლური სახის რხევადობის ტენდენცია | მზიარულ - სოციოფილურსა და დეპრესიულ-სოციოფობიურ სულიერ განწყობილებათა შორის / მონომანია, დეპრესია/. ეს რხევადობა ჯანმრთელ ადამიანებში „ღიათეზური პროპორციის“ მიმართების საფუძველზე მიმდინარეობს და მრავალ ვარიაციულ სახეს ქმნის.

ც. ტ. ტ-ის ადამიანი მეტწილად ჰარმონიული პიროვნებაა, სასიამოვნო განცდებისაკენ მიდრეკილი, სიცოცხლისა და ადამიანების მოყვარული, ემპირიკი, მზიარული, საზოგადოებრივი, კონტაქტური, გარემოს, აწმყო ინტერესებთან შერწყმული, ექსტრავერტული, ცოცხალი ფს-კური ტემპის, გაბედული, საქმიანი. ამის საწინააღმდეგო პოლუსზე ადამიანი თავისი თავისკენ მიმართული, მძიმე სულიერი განწყობილების, განრისხებისკენ მიდრეკილი, სევდით მოცული, შეკავებული ფს-კური ტემპის პიროვნებაა მაგრამ ორსავე შემთხვევაში / მზიარულ-სოციოფილური და დეპრესიულ-სოციოფობიური / პოლუსების პიროვნებები ნორმალური, ჯანმრთელი ადამიანები არიან. მათი სულიერი განწყობილება, გარემოსთან დამოკიდება ბუნებრივად მიმდინარეობს, ქცევა ნორმის ფარგლებს არ სცილდება.

ც. ტ. ტ-ს, ფსიქოპათ ადამიანებში შეესატყვისება | „ციკლოიდური“ ტემპერამენტის ტიპი.

ციკლოიდი ანუ ციკლოიდური ტემპერამენტის ტიპი - ფსიქოპათი ადამიანების ხასიათისა და ემოციურ-აფექტური სფეროს / ტემპერამენტის / ერთ-ერთი ფორმის აღმნიშვნელი ტენება. ჯანმრთელ ად-ნებში მისი შესატყვისია ციკლოთიმიკური ტემპერამენტის ტიპი. თუ ციკლოთიმიკური ტიპის ად-ნებში, ჰარმონია - დეპრესიის პოლუსთა შორის რხევადობა / ღიათეზური პროპორცია / რბილად მიმდინარეობს და ნორმალური ქცევისა და განცდის ფარგლებიდან არ გადაის, ციკლოიდური ტიპის შემთხვევაში ღიათეზური პროპორცია მკვეთრადაა გამოხატული, საწინააღმდეგო პოლუსების დაპირისპირება ავად-ფურ მდგომარეობას / ციკლოფრენიას / ესაზღვრება და ძლიერი ფორმით გლინდება. ციკლოფრენიით დაავადების მდგომარეობაში მიმართება ამ პოლუსთა შორის მანიაკურ-დეპრესიული ფორმით ვითარდება. ე.კრჭმერმა სწორედ ციკლოფრენიით დაავადების საფუძველზე ააგო, რ-რც ციკლოთიმიკური, ისე-ციკლოიდური ტიპები.

ვირკულარული ფსიქოზი ანუ ციკლოფრენია / ლათ. *circulatio* - მიმოქცევა / - იგივეა, რაც მანიაკურ-დეპრესიული ფსიქოზია.

ცნება - არათვალსაჩინო ცოდნა ანუ აზრი საგნისათვის დამახ. არსებითი ნიშნების შესახებ. მუშავდება ლოგიკურ-ვერბალური აზროვნების გზით და ამიტომ იგი მის ერთ-ერთ ფორმას წარმოადგენს. ც. გან -

სხვაელება ზოგადი წარმოდგენისაგან. „ზოგადი წარმოდგენა მხოლოდ იმ ნიშნებს შეიცავს, რ-იც საგანთა ჯგუფის ყველა ეგზემპლარს აქვს, ე. ი. ზოგად ნიშნებს. ცნება ზოგად ნიშნებს კი არ შეიცავს, არამედ არსებით ნიშნებს, ე. ი. იმ ნიშნებს, რ-იც აუცილებელია და ძირითადი ყველა იმ ობიექტისათვის, რ-აც ეს ცნება ეხება“ /დ. უზნაძე/. მაგ. წრის ზოგად წარმოდგენაში განიცდება წრის თვალსაჩინო ნიშნები — სიმრგვალი, ფორმა. წრის ცნება კი გულისხმობს მიმართებას წრის წერტილებსა და მის ცენტრს შორის. ეს მიმართება წრის აღქმაში მოცემული არ არის, მას აზროვნების საშუალებით ვწვდებით, ამიტომ იგი არათვალსაჩინო განცდა ანუ აზრია. ც-ის შინაარსი არც აღიქმება და არც წარმოიდგინება, იგი მხოლოდ აზროვნებით მიიწვდომება და არსებობს რ-რც აზრია მაგ., ათასკუთხედი, რ-რც ცნება, კანონიერია, მაგრამ, რ-რც წარმოდგენა იგი არ არსებობს, იგი არ წარმოიდგინება. ცნების შინაარსი ყოველთვის აბსტრაქტულია, წარმოდგენისა კი — კონკრეტულია. ზოგადი წარმოდგენისა და ცნების შემუშავების გზებიც განსხვავებულია: ზოგადი წარმოდგენა რ-იმე საგანზე ამ საგნის მრავალჯერ აღქმის შედეგად მუშავდება, ეს პროცესი მექანიკური პროცესია, რ-იც აზროვნებას არ საჭიროებს და ასოციაციის გზით ხორციელდება. ცნების შემუშავების პროცესი კი აზროვნების პროცესია და სუბ-ის მონაწილეობას გულისხმობს.

ცნების შემუშავება შემდეგ საფეხურებს გაივლის: 1. პრობლემის დასმა და დაკვირვება: ც-ის დადგენას ზოგადი წარმოდგენისაგან განსხვავებით, ყოველთვის გარკვეული შემეცნებითი ამოცანა უძღვის წინ; ამ ამოცანის გადასაჭრელად ხდება დაკვირვება შესასწავლი სინამდვილის მოვლენებზე, მათ დამახ. ნიშნებზე. 2. აბსტრაქცია: დაკვირვებით დადასტურებული ნიშნებიდან შესასწავლი მოვლენისათვის დამახ. ნიშნების გამოყოფა, განზოგადება: დამახ. ნიშნებიდან ზოგად-არსებით ნიშნებად გამოყენება. 3. სახელდება: გამოყოფილ ნიშნებად სახელდება, სიტყვის საშუალებით, მათი სინთეზი, გაერთიანება; სიტყვა აზრის დასაყრდენი სუბსტრატია, რ-იც მას ცნებად აქცევს /ამიტომ ც-ბის შემუშავებას აგრეთვე ვერბალურ-ცნებით აზროვნებას უწოდებენ/.

არსებობს ცნების შემუშავების მეორე გზაც, რ-იც უკვე შემუშავებული, მაგრამ სუბ-ტისათვის უცნობი ც-ბის წვდომას წარმოადგენს; ე. ი. როცა სუბ-ტს ესმის სიტყვა, რ-რც ბგერათა კომპლექსი, მაგრამ მისი შინაარსი მისთვის უცნობია, ასეთ შემთხვევაში იგი უფლება ანუ წვდობა უკვე შემუშავებულ ცნებას შემდეგი გზით: აკვირდება, თუ რა და რა სიტუაციაში რა მნიშვნელობით იხმარება მისთვის უცნობი სიტყვა და ამ გზით ადგენს მის აზრს, შინაარსს. ეს პროცესი, ისე, რ-რც ც-ბის შემუ-

შავეების ზემოთ განხილული საფეხურები, გულისხმობს სუბ. მიერ პრობლე-
მის დასმას და დაკვირვებას.

ცნების ფუნქციური ეკვივალენტი — იხ. ზოგადი წარმოდგენა.

ცნობა — პასიური მეხსიერების ისეთი ფორმა, როცა სუბ-ტი კონკრეტულ საგანს აღიქვამს, რ-აც თან ახლავს იმისი განცდაც, რომ იგი მას წარსულშიც კქონია. მაგ., შევხვდი კაცს და მახსენდება, / ვცნობ /, რომ ეს ის კაცია, რ-იც ამას წინათ თეატრში ვნახე. ც. წარსულში მიღებული აღქმის აწმყოში განმეორებითი აღქმაა. ც. ისეთი აღქმაა, რ-აც თან ახლავს „ნაცნობობის გრძნობა“ / ვ. ვუნდტი, 3. ჰეფდინგი / . იხ. მეხსიერება.

ცნობა როგორც დასწავლის მეთოდი — იხ. დასწავლის მეთოდები.

ცნობიერება — მეცნ-ში სხვადასხვა მნიშვნ-ბით იხმარება: 1/ რ-რცობიექტური სინამდვილის იდეალური ასახვა, გაგება და მეცნ-ული შემეცნება, მასში მიმდინარე პრო-სებისა და მოვლენების წედლობა. ძირითადად ამ მნიშვნ-ბით იხმარება ცნება ც. ფილოსოფიაში. 2/ ც. იხმარება აგრეთვე შეგრძნების მნიშვნ-ბით როცა „შეუფნებლობის“ საპირუ ცნება ამ გაგებით, ცნობიერი მოქმედება ეწოდება ისეთ მოქმედებას, რ-შიც სუბ-ტს გათვალისწინებული აქვს თავისი მოქმედების მიზანი, საშუალებები და მისი შესაძლო შედეგები, 3/ იხმარება აგრეთვე „საზოგადოებრივი“ ც-ის მნიშვნ., რ-შიც იგულისხმება: საქვს თუ არა სუბ-ს იდეოლოგიური, პოლიტიკური, ეკონომიკური, ზნეობრივ-უფლებრივი, კლასობრივი, ნაციონალური და სხვა საზოგადოებრივი მოვალეობის შეგნება, განცდა ანუ ც. 4/ მეცნიერულ ფს-გიაში ცნება ც. სხვა, სპეციფიკური მნიშვნელობითაც იხმარება, იგი ნიშნავს უშუალო, ურეფლექსიო ცოდნას, რ-იც თან ახლავს ყოველ კონკრეტულ განცდას — შეგრძნებას, აღქმას, წარმოდგენას, დახსოვება — მოგონების აქტებს, გრძნობა-ემოციას, აზრს, ინტერესს, სურვილს, მისწრაფებას, ე. ი. ყოველ ფს-კურ პროცესს. მაგ., როცა შე სიამოვნებას განვიცდი, მე არა მარტო მაქვს ეს განცდა, არამედ კიდევ ვიცი, რომ ის მაქვს ამ შემთხვევაში განცდა და მისი ჩემში არსებობის ცოდნა ორ ცალკეულ მოვლენას კი არ წარმოადგენს, არამედ ერთ განუყოფელ მთელს. ც., ამ შემთხვევაში, ისეთი ცოდნა კი არ არის, რ-აც ჩვენ დისკურსიული აზროვნების საშუალებით ვიძენთ, არამედ ისეთი, რ-იც თვით განცდის ფაქტშია უშუალოდ მოცემული და რ-ლის გამოყოფას მხოლოდ ანალიზის გზით ვახერხებთ.

ც. გარკვეული სტრუქტურის მქონეა: 1/ სუბ-ის ფიზიკურად არსებობის ყოველ მომენტში ც. მისი ყველა განცდის მთლიანობასა და ერთობლიობას წარმოადგენს. ც-ის მთლიანობა არსებითად განსხვავდება ბუნებაში არსებული ყოველი სხვა მთლიანობისაგან; ის პირველად, განცდადი მთლიანობაა, არსაიდან არ გამოიყვანება, მასში შემავალი ყოველი განცდა ამ მთლიანობის კანონზომიერებას იზიარებს, მის დაღს სტარებს და მის გარეშე არ

სებობა არ გააჩნია, 2 / ც-ის არსებითად დამახ. თვისებაა აგრეთვე დ ი-
ნ ა მ ი კ უ რ ო ბ ა : ც-ში განცდები განუწყვეტლივ ცვლიან ურთიერთს,
მისი შინაარსი ნაკადივით დენადია. ც-ბის ამ თვისებას ამერიკელმა ფს-
გმა და ფილოსოფოსმა უილიამ |ჯეიმზმა | „ცნობიერების ნაკადი“ უწოდა. ეს
დახასიათება ც-ს დღემდე | შერჩა. 3 / ც - ისათვის დამახ. აგრე-
თვე უწყვეტობა: ბუნებრივ ძილში, ჰიპნოზურ მდგომარეობაში, გულწა-
სულობის დროს ც-ბის მიმდინარეობა თითქოს წყდება, მაგრამ აღნიშნუ-
ლი მდგომარეობიდან გამოსვლის შემდეგ კვლავ მყარდება კავშირი წარ-
სულის განცდებთან, რაც საფუძვლად ედება „მე“-ს იგივეობას, უწყვეტო-
ბას და ერთიანობას, ე. ი. თვითცნობიერებას. ამრიგად, „მე“-ს ცნობიე-
რება იგივეა, რაც | თვითცნობიერება.

ესა თუ ის განცდა ყოველთვის არ არის ერთნაირად ცხადი და ნათელი,
რაც იმას ნიშნავს, რომ არსებობს ცნობიერების განსხვავებული საფეხუ-
რები. ეს ფაქტი ექსპერიმენტულადაც დადასტურდა / კესტფალის ცდები /

| იდეალისტურ ფილოსოფიასა და ფს-გიაში ცა წარმოდგენილია რ-რც და-
მოუკიდებელი სულიერი სუბსტანციის მარქსისტულ-მატერიალისტური ფს-
გიის თანახმად კი ცა გაგებულია, რ-რც თავის ტვინის თვისება და ფუნქ-
ცია, რ-რც გაჩნდა მატერიის განვითარების უმაღლეს საფეხურზე და ობი-
ექტური სინამდვილის ასახვას წარმოადგენს.

ცნობიერების ვახლეა-ცნობიერების შეცვლის ერთ-ერთი სახე, რ-ლის
ძროსაც ავად უჩივის საკუთარი „მე“-ს გაორებას: ერთდროულად განი-
ცდის ორ „მე“-ს, რ-თავან თითოეული განსხვავებულად აღიქვამს მოვ-
ლენებს, განსხვავებულად | აზროვნებს და განსხვავებულად მოქმედებს.
ითვლება ფს-კური დაავადების ერთ-ერთ სიმპტომად.

ცნობიერების მდგომარეობა / გერმ. | Bewusstseinslage / -ვიურცბურ-
გის სკოლაში დამკვიდრებული ცნება, / განსაკუთრებით დაამუშავა კარლ
მარბემ /, რ-რც ერთ-ერთი არათვალსაჩინო განცდის სახელწოდება.

არათვალსაჩინო შინაარსის / აზრი, ცოდნა / სპეციფიკას ნიშანთა სი-
ღარიბე შეადგენს, რის გამოც მისი აღწერა და სახელდება ძნელდება. ვი-
უცბურგის სკოლაში ცპ-ები, ფს-გიური ექსპერ-ის პროცესში, თვითდა-
კვირვების საფუძველზე ადასტურებენ, რომ მათ აქვთ ემოციური ტონით
შეფერილი ერთგვარი ინტელექტუალური განცდა, რ-ის დაწვრილებით აღ-
წერა და დაზუსტება არ შეუძლიათ / ასეთია. მაგ., ეჭვის, დარწმუნებულო-
ბის, ცნობის და სხვა განცდა / . ასეთ განცდას კარლ მარბემ „ცნობიერებ-
ის მდგომარეობა“ უწოდა.

ცნობიერების მოვლენათა კლასიფიკაცია- იგივეა, რაც ფს-კურ მოვ-
ლენათა კლასიფიკაცია.

ცნობიერების სიგიწროვე / გერმ. Bewusstseinsenge / - ეწოდება ცნობიერების მოცულობის განსაზღვრულობას დროის ერთ მონაკვეთში. ტაქტოსკოპური ექსპერ-ით დადასტურებულია, რომ სუბ-ს ერთდროულად შეუძლია აღიქვას 4-დან 6-მდე მარტივი შთაბეჭდილება / ასოები ან ციფრები /, ამაზე მეტ ელემენტს ერთდროულად ცნობიერება ვერ იტევს. ხოლო თუ აღქმის შინაარსი რთულია, მაშინ ცნობიერება მარტო ერთი შინაარსით, ერთი შთაბეჭდილებით ისაზღვრება. მაგ., სუბ-ს არ შეუძლია ერთდროულად აკეთოს ორი სხვადასხვა რთული საქმე, ვთქვათ, გამოიყვას ოს რაიმე მათემატიკური ამოცანა და იმავე დროს იმსჯელოს სერიოზულ საქმეზე. ამ გაგებით, ც. ს. არსებითად იგივეა, რაც ყურადღების მოცულობა.

ცნობიერების სტრუქტურა - იხ. ცნობიერება.

ცნობიერების შემოქმედებითი სინთეზის პრინციპი - ე. ვუნდტის ფს-გიური კონცეფციის ერთ-ერთი ძირითადი ცნება. ვუნდტის შეხედულებით, ფს-გიაში მიღებული ასოციაციის პრინციპი ვერ ხსნის აღქმის პროცესში შეგრძნების ჯამიდან ახალი მომენტის წარმოქმნის ფაქტს. ელემენტთა უბრალო გაერთიანება ვერ ქმნის ფს-გურ სტრუქტურებს, რაც შეგრძნების შედეგად ვლდებულობთ, რ-რც აღქმას ეს უკანასკნელი არ არის ელემენტებისაგან მექანიკურად შედგენილი ჯამი, არამედ მათ ჯამზე მეტია. საგნის აღქმას, შეგრძნების პროცესში, ერთვის კიდევ ახალი მომენტი - საგნის მთლიან-სტრუქტურული სახე, რ-იც ამ ჯამში ელემენტად არ შედის. მელოდია არ უდრის მასში შემავალი ტონების / ბგერების /, რ-რც ელემენტების ჯამს, არამედ იგი შეიცავს კიდევ რაღაც სხვას და ახალაი, ეს ახალი და სხვა მელოდიის აღქმის სტრუქტურაში ე. ვუნდტის აზრით შექმნილია აღმქმელი. სუბ-ს მიერ, ცნობიერების „შემოქმედებითი“ სინთეზით, ელემენტებიდან საგნის სტრუქტურის აგების პროცესში, შემოქმედებული სუბ-ს აქტუალურ დამოკიდებულებას საგანთან, შეაქვს თავისი საკუთარი შემოქმედებითი წვლილი: ქმნის ამ ელემენტებისაგან მთლიან და ერთიან სტრუქტურას. აღქმის პროცესში სუბ-ს ამ აქტიურ შემოქმედებით დამოკიდებულებას საგანთან უწოდებს ვუნდტი „ცნობიერების შემოქმედებითი სინთეზის პრინციპს“ / იხ. სინთეზი, აქტუალობის თეორია /.

ცნობიერება / გერმ. Bewusstheit / - 1. აზის მიერ შემოტანილი ცნება ენათესავენ „ცნობიერების მდგომარეობას“ / იხ. / - აზის გადმოცემით ფს-გიური ექსპერ-ის პროცესში ცპ-ები დავალებას, (მაგ., რაიმე ამოცანის გადაწყვეტას, მიმატებას ან გამოკლებას) ასრულებდნენ ინსტრუქციის მიხედვით, რ-რც კი ამისათვის სიგნალს მიიღებდნენ ექსპერიმენტატორისაგან. მისი აზრით, ასე ერთბაშად / დაუფიქრებლად / დავალებ-

ბის შესრულების დაწყება მათ იმიტომ შეეძლოთ, რომ წინასწარ ჰქონდათ ინსტრუქციით შემუშავებული „ცნობიერების“ ერთგვარი მდგომარეობა, რაც მან ამოცანის ცნობიერობა უწოდა. /იხ. ვიურცბურგის სკოლა/. 2. ცნობიერების აქტის მიმართვა საგანზე, რაც იგივე ხედვაა; იგი ხედვის აქტია თვითონ.

ცნობისმოყვარეობა – იხ. ქცევის ესტეროგენური ფორმა.

ცხოველის ფსიქოლოგია – ფს-გიის ერთ-ერთი დარგი. იკვლევს ცხოველის გონიერების საკითხს: არის თუ არა ცხოველი გონიერი არსება, თავისი ქცევის შემოქმედი სუბ., ნაწილობრივ მაინც ცა ფაის მეორე მნიშვნელოვანი პრობლემა მემკვიდრეობით მიღებულ თვისებათა ცვალებადობის საკითხია.

მე-19 ს-ში ცხოველის ცხოვრებაზე წერდნენ ა. ბრემი, ლ. ბიუხნერი, ე. ჰეკელი, ს. კარუსი, ჰ. ლოიდ-მორგანი და სხვ. მაგრამ ყველაზე დიდი გავლენით ჩა დარვინის /1809-1882/ გამოკვლევები და თეორია სარგებლობდა ცხოველის ცხოვრების კრიტიკული განხილვა და მეცნიერული გაანალიზება მაინც მხოლოდ მე-20 ს-დან დაიწყო.

ცხოველთა კვლევის ისტორიას ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო ტენდენცია გასდევს: 1. ცხოველის ქცევის გაგება ადამიანის ქცევის ანალოგიით – ანთროპომორფიზმი და 2. რა დეკარტის სწავლების შესატყვისად, ცხოველის ავტომატის მსგავსად გაგება, მისი ქცევის დამსგავსება მანქანურ-მოქმედებასთან.

ცხოველის გაადამიანების წინააღმდეგ ჯერ კიდევ ლოიდ-მორგანმა წამოაყენა /1890/ დებულება: ცხოველის ქცევა „არ უნდა ავხსნათ მაღალი ფს-კური თვისებებით, თუ მისი ახსნა დაბალი ფუნქციით შეიძლება“.

მე-20 ს-ში ცხოველის ფს-გიური კვლევა მიმდინარეობს ობიექტური მეთოდით, რ-რაცაა „პირობითი რეფლექსის მეთოდი“ ბიჰევიორისტული მიმდინარეობის ობიექტური მეთოდები /„ლაბირინთის მეთოდი“, „პრობლე-მური ყუთის მეთოდი“, „ცდისა და შეცდომის მეთოდი“/.

აღსანიშნავია ვ. კელერის ცდები მაიმუნზე, ამ შემთხვევაში ისე, რ-რც ყველა ზევით დასახელებულ მეთოდში, აღ-ნის მონაწილეობა ცდის პროცესში გამორიცხულია, ცხოველის მიღწევის შეფასება ევალება აღ-ნის უშუალო დაკვირვებას.

რაც შეეხება მემკვიდრეობით მიღებულ თვისებათა ცვალებადობის საკითხს, ზოგი მკვლევარი იზიარებს ინსტინქტის /ნაწილობრივ/ პლასტიკურობას /ვ. ლორენცი, ნ. ტინბერგენი/, მათი აზრით ინს-ტინქტური მოქმედების ერთ ნაწილს შეიძლება პლასტიკურობა ახასიათებდეს, მეორეს – არა, ეს მათ ასე ჩსმით: მთლიანი ქცევის პირველი ნაწილი / ე. წ. აპეტენტური ქცევის დასაწყისი/ შეიძლება კონკრეტულ პი-

რობებს შეეგუოს, ამდენად ინსტრუქტი პლასტიკურია, ხოლო ქცევის მეორე ნახევარი - საბოლოო ქცევა - სრულებით უცვლელია. მაგა, ჩიტის ბუდის აგების პირველი ნახევარი, - ბუდისათვის ადგილის არჩევა და საშენი მასალის შერჩევა, - შეიძლება მოცემულ კონკრეტულ პირობებს შეეგუოს, ხოლო ბუდის საბოლოო სახე, უსათუოდ მემკვიდრეობითი რეცეპტით აიგება, ნებისმიერ პირობებში.

ცხოველური მაგნეტიზმი - იხ. მესმეოზმი.

ძ

ძირითადი ტონი - იხ. სმენის შეგრძნება.

ძირითადი ფერები - იხ. ფერის შეგრძნების წარმოშობის პირობები.

ძუძუს ბავშვობის ხანა - იწყება „ახალდაბადებულობის“ ბოლო პერიოდთან /მეორე თვის ბოლო/ და გრძელდება მეორე წლამდე /და უზნაძის კლასიფიკაციის მიხედვით/. ამ პერიოდში ბავშვი უშუალო კონტაქტში შედის გარეგანსა და გარემოსთან /სიტბო, სიცხე, სინათლე, ხმა და სხვ./ ფიზიკური განვითარება - მიმდინარეობს ორგანიზმის გაფორმება, ინტენსიურად მატულობს თავისა და გულმკერდის გარშემოწერილობა. მიმდინარეობს ძვლების დაკვირვება, კბილების ამოსვლა, /წლის ბოლოს 8 კბილია ამოსული/. ნერვული სისტემა განიცდის ინტენსიურ განვითარებას, თავის ტვინი წლის ბოლოსათვის ერთი-ორად მატულობს მოტორიკა. ბავშვი ეჩვევა თავისი სხეულის გადაადგილებას, იწყებს ჯდომას და ფოფხვას. ფსიქიკური სფერო - თავდება არადიფერენცირებული, ფეტუსური მდგომარეობის მსგავსი არსებობა /ახალდაბადებულობის ხანა/ და იწყება გარე სამყაროს აღქმის /პერცეფციის/ და მასთან ურთიერთობის დამყარების პერიოდი. პირველი პერცეპტული აქტი „ჭვრეტა“ /იხ. ჭვრეტის ინტერესი/. ბავშვი საგნებს აშტერდება, თვალს აყოლებს მათ მოძრაობას. მე-5 მე-6 თვეზე მას ემატება „ტაცების“ აქტი - თუ ხელში იგდო რაიმე საგანი, მას უმაღ პირში მიაქანებს, ხმაურსა და ბგერას უსმენს, ყუჩდება და თავს ბგერისაკენ აბრუნებს. ჭვრეტა და ტაცება ბავშვის საგნობრივ აღქმას ედება საფუძვლად ამ გზით ის ეცნობა საგნის ნიშნებს: ფერს, ფორმას, სუნს, გემოს, ტაქტილურ თვისებებს, მაგრამ საგნის რ-რც დიფერენციული ერთეულის აღქმა არ შეუძლია, ჯერ კიდევ მისი აღქმა გლობალურ-დიფუზურია, უკავშირდება მისი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების სიტუაციას. მუხსიერება ცნობის აქტით განისაზღვრება. მეტყველება: ამ პერიოდისთვის ნიშანდობლივია მეტყველების წინა სტადიების გამოვლენა ტიტინის სახით. წლის ბოლოს კი ბავშვი იწყებს ზოგი ბგერითი კომპლექსის ხმარებას. მაგრამ სიტყვა დიფუზიური შინაარსისაა, მთლიანი სიტუაციის გა-